

PRIMA ÎNȚEPRINDERE DIN MOLDOVA PENTRU FABRICAREA UNELTELOR ȘI MAȘINILOR AGRICOLE (IAȘI, 1841)

ADRIAN MACOVEI

Dezvoltarea agriculturii Principatelor române cu un accentuat caracter comercial în deceniile ce au urmat abolirii monopolului turcesc asupra produselor acestora și a proclamării libertății comerțului pe Dunăre și Marea Neagră (1829), a determinat unele transformări importante în economia Moldovei și Țării Românești.

Cererea crescândă de cereale pe piața externă, sporirea consumului intern, alături de dorința măririi beneficiilor, au făcut ca, în vederea ridicării productivității, proprietarii și arendașii de moșii să recurgă — paralel cu extinderea suprafețelor cultivate și a intensificării exploatarei țăranimii clăcașe — la utilizarea unor noi procedee de muncă, la îmbunătățirea soiurilor de cereale, la folosirea — destul de sporadică încă — a unor unelte agricole perfecționate.

În condițiile orientării definitive a agriculturii moldovenești spre producția de cereale marfă, folosirea uneltelor agricole cu un grad de tehnicitate avansat și un randament sporit a fost resimțită din plin¹. Atelierele meșteșugărești aflate în stadiul miciei producții de mărfuri sau al cooperăției capitaliste simple, nu erau capabile să satisfacă cererile pieței interne nici sub raport cantitativ, nici calitativ, principala cauză datorându-se importului fierului la un preț foarte ridicat². Dezvoltarea unei industrii autohtone, de care era legată nemijlocit propășirea economică a Moldovei, a fost foarte mult stânjenită de prezența unor puternice restricții proprii modului de producție feudal, a lipsei generale de credite, a căilor și mijloacelor de transport deficitare, a concurenței fabricatelor străine și a situației de dependență din punct de vedere politic.

¹ În aceeași perioadă preocupări pentru folosirea uneltelor agricole perfecționate au existat atât în Țara Românească (Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Academiei R.S.R., București, 1969, p. 213, 215), cât și în Transilvania (Paul Gyulai, *Începuturile fabricării instrumentelor agricole la Cluj*, în *Terra Nostra*, vol. I, București, 1969, p. 111—121).

² C. Mihalic de Hodocin a remarcat la timpul său, în articolul *Relații despre cercetările geognostice în Moldova* („Spiculatorul moldo-român”, iulie-septembrie, 1841, p. 29), că Moldova plătea un adevărat tribut la importul fierului.

Totuși, la mijlocul secolului al XIX-lea, ideea utilizării unor mașini importate din țările cu o industrie avansată, a câștigat treptat tot mai mult teren. Acest lucru ne este confirmat de numeroasele cereri adresate administrației Moldovei prin care diferiți solicitanți, fie individual, fie asociați, proveniți din rîndul boierimii, a marilor negustori și a altor categorii sociale, cărora li s-au alăturat și reprezentanți ai burgheziei străine (austrieci, francezi, englezi), au cerut acordarea unor privilegii pentru înființarea unor întreprinderi industriale, sau pentru importul diferitelor mașini. Fără a insista asupra particularităților introducerii mașinismului și a contribuției acestui fenomen economic la ascensiunea relațiilor capitaliste în Moldova, analizate, de altfel, competent de cercetătorul L. Boicu³, se cuvine să remarcăm faptul că, în general, profilul întreprinderilor industriale și a diverselor instalații mecanice înființate, sau rămase numai în stadiul de proiect, a fost stabilit în funcție de materiale prime oferite de bogățiile naturale ale Moldovei și, mai ales, de producția cerealică și animalieră. Astfel, în aceste condiții, procesul de dotare a agriculturii cu unelte perfecționate s-a desfășurat într-un ritm lent, influențat într-o anumită măsură și de atitudinea mai puțin receptivă a unora dintre proprietarii și arendașii de moși față de noutățile tehnice, preferind să-și ridice rentabilitatea domeniului respectiv pe alte căi și cu investiții oft mai mici.

Problema înzestrării agriculturii cu mijloace tehnice care să permită o mărire a productivității pentru care, alături de alții, a pledat și Ion Ionescu de la Brad⁴, a stat și în atenția administrației Moldovei⁵. Odată cu deschiderea cursurilor școlii de arte și meserii din Iași (ianuarie 1841), a luat ființă un atelier destinat reparării și executării unor unelte agricole⁶. Dr. Cihac, cu ocazia unei călătorii în străinătate, a comandat la o societate agronomică din Viena 10 modele de unelte agricole ce urmau să fie făcute în atelierul școlii⁷.

Paralel cu sprijinul material acordat acestei școli, guvernul Moldovei a susținut și încurajat și unele inițiative particulare. O astfel de inițiativă — prima de acest fel în Moldova — a aparținut lui Jules Sacchetti. În legătură cu activitatea acestuia pentru fabricarea diferitelor unelte și mașini agricole se cunosc, pînă în prezent, prea puține lucruri⁸. În cele ce urmează, folosindu-ne de un material documentar în

³ L. Boicu, *Industria în Moldova între anii 1848 și 1864*, în *Dezvoltarea economiei Moldovei, 1848—1864*, Editura Academiei R.P.R., București, 1963, p. 210.

⁴ *In Memoriam. Ion Ionescu de la Brad, 1818—1891*, Editura Academiei R.S.R., București, 1971, p. 14, 89—90, 118.

⁵ În primăvara anului 1842, pentru a oferi un exemplu personal, Mihai Sturza a adus din Franța un plug construit de Mathieu de Dombasle, organizînd, în grădina sa de la Socola, o demonstrație cu public („Albina românească”, an. XIII (1842), nr. 31 din 16 aprilie, p. 121).

⁶ I. Cojocaru, *Începuturile învățămîntului tehnic și profesional în Moldova și Țara Românească*, Editura didactică și pedagogică, București, 1967, p. 77.

⁷ Al. Andronic, Gh. Ungureanu, *Învățămîntul agricol în Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, an. IX (1958), fasc. 1—2, p. 111.

⁸ I. C. Filitti, în monografia *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, București, 1915, a semnalat, pe baza citorva informații documentare,

cea mai mare parte inedit, ca și de unele informații adunate din presa timpului, ne vom ocupa de întreprinderea pentru fabricarea uneltelor și mașinilor agricole fondată la Iași de Jules Sacchetti la începutul deceniului V al secolului XIX.

Originar din Dijon, Jules Sacchetti, de profesie institutor, a venit, se pare, în Moldova la începutul celui de al IV-lea deceniu al secolului trecut, stabilindu-se mai întâi la Galați, de unde, după cîțiva ani, s-a mutat la Iași⁹. Aici, datorită spiritului său întreprinzător, s-a făcut repede remarcat, cîștigînd încrederea unor persoane influente din administrația țării. La 29 mai 1840, Sacchetti a obținut din partea lui Mihai Sturza un privilegiu pe 10 ani pentru a aduce în Moldova mori mecanice cu cilindri¹⁰, pentru făină picluită, importată în mari cantități mai ales din Austria. În anul următor, 1841, cu mari cheltuieli, sînt aduse din Franța cinci mori cu valțuri, ce puteau fi puse în mișcare de forța omului (cele cu un singur cilindru), sau folosindu-se sistemul mănecului, forța aburului, ori a cursurilor de apă¹¹. Nu posedăm informații precise cîte din acestea au fost instalate în cartierul Păcurari¹² din capitala Moldovei și ce capacitate au avut: cu unul sau mai mulți cilindri¹³. Cert este însă faptul că, începînd de la 1 decembrie 1841, Sacchetti putea livra la cerere făină picluită de bună calitate, gris și țărîțe¹⁴.

Încurajat de interesul stîrnit în urma randamentului superior sub raport cantitativ și calitativ a morilor cu valțuri, Sacchetti s-a decis — stimulat, desigur, și de perspectiva beneficiilor — să-și modifice planurile. La 6 mai 1841 a intervenit la domnitor solicitînd un nou

existența „fabricii” condusă de Sacchetti. D. Ciurea, în lucrarea *Moldova sub domnia lui M. Sturza*, Iași, 1947, p. 136—137, amintește de „fabrica” de unelte și mașini agricole de la Iași, a cărei existență, mai recent, este remarcată și de Gh. Georgescu-Buzău în *Aspecte ale dezvoltării manufacturilor în Țara Românească și Moldova în perioada premergătoare Unirii celor două țări (1829—1859)*, (Studii privind Unirea Principatelor, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, p. 118—119).

⁹ Într-o notiță apărută în „Albina românească” (an. VI (1834), nr. 32 din 29 martie, p. 129) se anunța că la Galați a luat ființă o „casă de comerție” sub firma „Saketi și companie”. Într-un raport din 1835, Cochelet, consulul Franței la București, menționa pe „J. Sacchetti et C-ie” într-o listă a principalilor negustori din Galați, ca apoi, în 1836, să-l găsim în funcția de agent consular al Franței la Galați (Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVII, București, 1913, p. 522, 600—601). Între anii 1850 și 1851 J. Sacchetti îndeplinea funcția de cenzor pentru limba franceză (Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1705, f. 14). În 1855 a obținut un privilegiu pentru a înființa la Iași un munte de pietate (*ibidem*, dosar 2067, f. 1 și urm.). Un an mai târziu i s-a încredințat sarcina de a tipări primele timbre moldovenesti (*ibidem*, dosar 2069, f. 42 și urm.). iar în 1857, J. Sacchetti a fost numit director al atelierului de tipărit timbre. Se pare că a decedat în anul 1867 (Arh. St. Iași, tr. 1779, op. 2028, dosar 2028/1857, nenumărat).

¹⁰ *Idem*, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 719, f. 1. 3.

¹¹ „Spiculator moldo-român”, octombrie-decembrie, 1841, p. 154.

¹² Pe un „loc de moară” cumpărat de Sacchetti — așa după cum rezultă dintr-o cerere de autentificare a vânzării din 12 aprilie 1841 — de la logofătul Neculai Cantacuzino cu 700 galbeni (Arh. St. Iași, fond Tribunalul Iași, secția a III-a, tr. 1765, op. 2014, dosar 56, f. 254—255).

¹³ Vezi fig. 1 și 5 din planșa anexată.

¹⁴ „Albina românească”, an. XIII (1842), nr. 19 din 5 martie, p. 76.

privilegiu, care să-i ofere dreptul de fabricare în exclusivitate a morilor cu cilindri, alături de unele unelte și mașini agricole¹⁵. Cîteva zile mai tîrziu, Sacchetti s-a adresat, în aceeași problemă, și Sfatului Administrativ al Moldovei¹⁶. Astfel, intențiile lui mai vechi de a înființa o întreprindere cu profilul amintit ne sînt dezvăluite pe larg. În argumentarea cererilor sale, pornind de la dificultățile întâmpinate la transportul morilor cu valțuri, Sacchetti aprecia că, tot atît de bine și cu aceleași rezultate, produsele industriei străine puteau fi fabricate în țară. În consecință, el a propus guvernului Moldovei să-i acorde un privilegiu pe 20 ani și o subvenție de 2 000 galbeni¹⁷ pentru a importa mijloacele tehnice necesare fabricării nu numai a morilor mecanice prevăzute cu site speciale, dar, pentru început, și a mașinilor de treierat și de curățat grîu. Pentru aceasta Sacchetti s-a angajat să aducă meșteri străini, iar în răstimp de șase luni să livreze primele mașini agricole, cu un preț redus la jumătate față de cele achiziționate din străinătate¹⁸. Mihai Sturza, calificînd propunerile „folositoare și înlesnitoare publicii trebuință”, a însărcinat Sfatul Administrativ să facă formalitățile necesare pentru acordarea privilegiului solicitat¹⁹, fără însă a accepta subvenția amintită, întrucît statul nu putea „fi părtaș la particularnice întreprinderi”. La 7 iunie 1841, Sfatul Administrativ al Moldovei a cerut să i se prezinte o „lămurită descriere cu desen” pentru toate mașinile și uneltele agricole pe care Sacchetti intenționa să le fabrice la Iași²⁰. În planșa anexată lucrării noastre sînt redată numai o parte din mașinile agricole și anume (respectînd ordinea numerotării): moara cu un cilindru, mașina de treierat, mașina de zdrobit struguri, mașina de selecționat și curățat grîu, morile cu doi și trei cilindri înzestrate cu site și, în sfîrșit, plugul cu roțile din fier²¹. După cum rezultă din mențiunea făcută pe aceeași planșă, Sacchetti se obliga să depună ulterior și schițele modelelor altor mașini și unelte destinate agriculturii (mașină de dezrădăcinat, tîpul de plug Semoir cu boroană, tocătoare de paie).

Refuzul ajutorului bănesc în care-și pusese multă speranță, l-a determinat pe Sacchetti să caute noi mijloace pentru a aplica în practică planurile sale. Astfel, s-a ajuns la soluția înființării unei societăți pe acțiuni. Cu toate că investigațiile noastre pentru depistarea statutului fondării acestei societăți s-au soldat, pînă în prezent, fără nici un rezultat, unele informații documentare care s-au păstrat, ne îngăduie să tragem cîteva concluzii. După o afirmație făcută de Sacchetti, care îndeplinea funcția de director girant al „fabricii” de unelte și mașini agricole, societatea²², înființată la mijlocul anului 1841 și pusă sub protecția

¹⁵ Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 719, f. 10, 13.

¹⁶ *Ibidem*, f. 14—15.

¹⁷ *Ibidem*, 15.

¹⁸ *Ibidem*, f. 10, 13, 14—15.

¹⁹ *Ibidem*, f. 10.

²⁰ *Ibidem*, f. 11.

²¹ *Ibidem*, f. 16—17. Schițele au fost întocmite de Gheorghe Giuscă.

²² Denumirea completă a societății era: „Société par actions pour l'établissement à Yassy d'une fabrique des moulins mécaniques à cylindres et blutoires

lui Mihai Sturza, era formată din principalii boieri ai țării²³. Între membrii fondatori au figurat N. Suțu, C. Sturza, Gh. Ghica, Al. Sturza, Gh. Radu²⁴, C. Conachi²⁵, Anastasie Bașotă*. Din cele 40 de acțiuni emise, în valoare de 50 galbeni fiecare și care purtau drept motto: „L'union fait la force. Encouragement à l'industrie”, 10 au fost reținute de Sacchetti, iar restul au fost împărțite²⁶. Nu este lipsit de semnificație faptul că postul de președinte al societății a fost deținut de N. Suțu, în același timp și titularul Departamentului de Finanțe al Moldovei²⁷.

Cu fondurile puse la dispoziție de societate, Sacchetti a început, în primul rând, construcția clădirilor viitoare „fabrici” tot în Păcurari, pe un teren obținut prin donație²⁸, în vecinătatea locului unde-și instalase morile mecanice. După cum rezultă din documentele cercetate, „fabrica” a fost concepută să lucreze cu două ateliere sau secții, conduse de cîte un maestru specialist: una, cea mai importantă, destinată fabricării mașinilor agricole, iar în celelalte, alături de producerea și ajustarea unor piese, urma să fie montată și o instalație pentru fabricat ouile. Concomitent, pe lângă o serie de unelte și materiale de primă necesitate comandate în străinătate²⁹, Sacchetti a reorutat și a adus la Iași și specialiștii de care avea nevoie. Cu îndeplinirea acestei misiuni a fost împuternicit din partea lui un oarecare Paul Adrien Flan. La 31 august 1841, delegatul lui Sacchetti a încheiat la Viena primul contract³⁰ — legalizat la ambasada Franței din Austria — cu Jean Knoll, fabricant de cuic, lăcătuș și ajustor, care s-a angajat ca în decurs de cinci ani să supravegheze o mașină de fabricat ouie pusă în funcție de forța apei sau a vaporilor, a cărei productivitate era în jur de 80 ouie pe minut. Totodată, Knoll își luase obligația să fabrice sau să finiseze diverse piese, precum și să instruiască un număr de lucrători. Angajamentul — se prevedea în contract — va începe din momentul plecării spre Iași, fiind retribuit cu un salariu de 150 franci pe lună, plus un procent de 50% beneficiu rezultat din vânzarea produselor realizate în atelierul pe care îl va dirija³¹. O lună mai târziu, la 1 octombrie 1841, a fost înscălit con-

simultanées, des machines à battre et nettoyer les blés et de tout instrument d'agriculture” (Biblioteca Academiei R.S.R., Colecția foi volante, nr. 372).

²³ Arh. St. Iași, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 61.

²⁴ *Ibidem*, f. 14.

²⁵ Arh. St. București, Achiziții noi, CCLXXXII/18; Arh. St. Iași, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 60; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 595, fără a cita sursa pomenite de existența unui proces-verbal întocmit la 1 iulie 1841 de comitetul de administrație al societății, înscălit de N. Suțu și hatmanul Gr. Ghica.

* În „Jurnalul tuturor condeilor de bani luate și date”, Anastasie Bașotă, nota la 24 iunie 1841 următoarele: „1800 lei în 50 ₰ (galbeni n.a.) am plătit d. Sacchetti, directorul Adunării agenturii (sic), pentru un bilet di tovrâșii” (Arh. St. Iași, mss. 1833, f. 35).

²⁶ „Spicuiorul moldo-român”, octombrie-decembrie. 1841, p. 157.

²⁷ Arh. St. Iași, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 14, 59.

²⁸ „Spicuiorul moldo-român”, octombrie-decembrie, 1841, p. 157.

²⁹ Arh. St. Iași, fond, Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 64.

³⁰ Idem, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1036, f. 42—43.

³¹ Contractul mai prevedea: datoria lui Knoll de a se conforma regulamentul fabricii privind orele de program, obligația celor două părți de a se adresa consulului Franței din Iași pentru orice contestație izvorită din nerespectarea con-

tractul ou Ulric Hoffmann, mecanic din Nancy³². Acesta colaborase cu agronomul Mathieu de Dombasle³³ la perfecționarea unor mașini agricole, obținând, după cum afirmă și Sacchetti, rezultate bune. Priceperea și igienizitatea lui, cit și planurile de a fabrica în Moldova unelte și mașini agricole după modelul celor folosite în Franța, l-au determinat pe Sacchetti să ducă tratative cu Hoffmann încă din anul 1840, cu coazia călătoriei pentru a importa morile mecanice³⁴. Conform contractului încheiat, Ulric Hoffmann urma să conducă, timp de un an cât dura angajamentul său și după planurile ce era obligat să le poseze, fabricarea tuturor uneltelor și mașinilor agricole pe care administrația întreprinderii i le va comanda. Retribuția lunară a fost fixată la 300 franci, la care se adăuga și un beneficiu de 50% pentru mașinile vindute. Pentru cheltuielile de deplasare i s-a fixat o sumă de 800 franci ce-i vor fi înmănați în momentul plecării spre Iași. Tot prin același contract, Hoffmann se angaja să aducă în capitala Moldovei piesele din fontă și din aramă pentru două mașini de treierat și pentru tot atâtea vinturători³⁵. După cum lesne se poate observa din prezentarea celor două contracte, celui *caruia* i s-a acordat o grijă deosebită a fost mecanicul Ulrich Hoffmann³⁶, însărcinat cu supravegherea și conducerea principalei secții din întreprinderea pusă sub direcțiunea lui Sacchetti.

Dar greutatea, mai ales cele de ordin financiar, n-au întârziat să apară. Sumele cheltuite cu achiziționarea unor materiale, cu angajarea specialiștilor străini și cu ridicarea clădirilor necesare, au mistuit în scurt timp fondul bănesc pe care l-a avut Sacchetti la dispoziția sa. Prin scrisoarea din 20 septembrie 1841, acesta a făcut cunoscut lui N. Suțu că suma reprezentând capitalul acționarilor societari s-a dovedit a fi insuficientă, noi investiții fiind imperios necesare pentru definitivarea organizării unei întreprinderi „ce nu va întârzia a se face simțită”³⁷. Dintr-un deviz întocmit de Sacchetti și anexat sorisorii citate, aflăm că pentru a începe fabricarea mașinilor și uneltelor agricole mai

tractului, partea care va denunța contractul va fi obligată la plata unei despăgubiri de 3000 franci, Knoll va primi un avans de 500 franci ș.a. (Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1036, f. 42—43).

³² *Ibidem*, f. 40—41.

³³ Reputat agronom francez (1777—1843), care a inventat un plug ce-i purta numele și a perfecționat o serie de mașini și metode de cultură. A fondat la Roville, lângă Nancy, un Institut de agricultură la care a învățat și Ion Ionescu de la Brad.

³⁴ Jules Sacchetti, *Privire asupra mașinilor de bătut grîul, asupra întrebunțării și folosurilor ce proprietarii pot cîpăta*, Cantora „Foi sâtești”, Iași, 1842, p. 1.

³⁵ Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1036, f. 40. Contractul a mai cuprins și alte clauze: prelungirea beneficiului de 50% pînă la încetarea privilegiului lui Sacchetti, chiar dacă Hoffmann nu ar mai fi fost angajatul întreprinderii, sosirea lui la Iași nu putea depăși data de 10 noiembrie 1841, despăgubirea cu suma de 3000 de franci plătită de partea ce va denunța contractul, apelul la arbitrajul consulatului francez în caz de neînțelegeri.

³⁶ Administrația îi asigura și cheltuielile de întreținere (*Ibidem*, f. 41).

³⁷ Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 61. Din cel 1500 de galbeni cit reprezenta valoarea celor 30 de acțiuni, Sacchetti nu a dispus în realitate decît de 1300 galbeni, pentru că patru din membrii societății nu și-au onorat, pînă în cele din urmă, cota de participare (*Ibidem*, f. 14, 16).

avea nevoie de încă 1466 galbeni, reprezentând valoarea unor instalații și materiale ca fier, 16 nicovale, menghine, ciocane, grile, unele dintre acestea comandate la Iacoveni (în total 214 galbeni), un cuptor pentru topit aramă cu foale și creuzet (25 galbeni), diferite scule comandate la Leipzig și Sollingen (în valoare de 245 galbeni), un strung de fier — „tour en fer“ — comandat la Viena (220 galbeni), fontă, fier, aramă necesare pentru două mașini de treierat și două vințurători, ce urmau să sosească (110 galbeni), lemne, cărbune și foale pentru instalația de fabricat cuie (142 galbeni). Tot aici au mai fost prevăzuți, alături de 290 galbeni destinați cheltuielilor curente, și 300 galbeni reprezentând salariile pe trei luni ale lucrătorilor angajați și ale șefilor de ateliere sau secții, ultimii sosiți la Iași spre sfârșitul lunii octombrie 1841³⁸.

În calitate de președinte al societății pe acțiuni pentru fabricarea uneltelor și mașinilor agricole, N. Suțu, la 29 decembrie, a intervenit la Mihai Sturza arătându-i că întreprinderea „ce făgăduise cele mai princiopase rezultaturi pentru propășirea industriei și îmbunătățirea agriculturii în țară“, se află în situația de a nu-și putea începe activitatea din pricina „lipsei mijloacelor ei, care s-au întrebuițat la cheltuielile de pînă acum“ și, dacă nu i se va acorda un ajutor, „negreșit că se va desființa, prăpădindu-se și capitalul ce s-au cheltuit întru înființarea ateliilor și aducerea meșterilor din țări străine“³⁹. În consecință, N. Suțu a propus să se încuviințeze un împrumut de 1000 galbeni din vistieria statului, care vor fi puși la dispoziția societății sub controlul unei persoane desemnate de domnitor cu însărcinarea de a urmări și certifica atât necesitatea investițiilor viitoare, cît și restitutul integral a sumei din încasările realizate din vânzarea uneltelor și mașinilor produse de „fabrică“⁴⁰. Aprobînd împrumutul solicitat, Mihai Sturza l-a numit pe maiorul Bran cu supravegherea operațiunii de rambursare a celor 1000 de galbeni⁴¹.

Cu toate că dotarea cu mașini și unelte a celor două secții sau ateliere nu a fost încheiată, la începutul anului 1842 întreprinderea condusă de Sacchetti a intrat parțial în funcțiune. Sprijinul material primit din partea statului s-a dovedit, pînă în cele din urmă, insuficient. Un nou împrumut de 500 galbeni a fost contractat în aceleași

³⁸ Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 64. La 26 octombrie, Sacchetti a cerut lui N. Suțu să insiste pe lângă C. Conachi pentru a-i împrumuta cei 244 galbeni promiși, întrucît fierul și sculele comandate la Iacoveni au sosit și trebuiau achitate. Din această sumă — specifică Sacchetti — urmau să fie acoperite și unele cheltuieli de primă necesitate, între care și salariile lucrătorilor lui Hoffmann și Knoll (*Ibidem*, f. 60).

³⁹ *Ibidem*, f. 59.

⁴⁰ „Prin asămîne îngrădiri“ — considera N. Suțu — se va „siguripsi înaintarea lucrărilor unei folositoare întreprinderi, care, fiind ce întru ispită făcută în această țară prin parteculari mijloace (subl. a.), cere mai ales sprijinire din parte ocîrmuirii...“ (*Ibidem*, f. 59 v.).

⁴¹ *Ibidem*, f. 58.

condițiuni ca și cel anterior⁴². La 15 aprilie 1842 primele două mașini de treierat au fost asamblate⁴³.

Lucrind cu întreaga sa capacitate, după informațiile documentare ce le posedăm, până la mijlocul anului 1842, la „fabrica” din Păcurari aveau să fie terminate alte mașini și unelte destinate agriculturii și anume: două prășitoare, trei vînturători, două mașini de treierat, o semănătoare, un plug aproape în întregime din fier, precum și o balanță zecimală, o „bucătărie englezească”, cuie, diferite încuietori și alte obiecte de lăcătușerie⁴⁴.

Pentru a populariza produsele „fabricii”, Sacchetti a scris și o broșură⁴⁵, publicată în ediție bilingvă (în limba română și franceză) în care a expus pe larg avantajele economice ale unor unelte și mașini agricole, precum și ce tipuri și la ce prețuri pot fi executate. El a prezentat un foarte interesant calcul și revelator în același timp, privind economia pe care ar aduce-o unui proprietar două mașini de treierat, purtate de cîte 8 cai fiecare, pe cea mai mare moșie a țării. Astfel, dacă treieratul cu ajutorul animalelor a unei cantități de 4 000 chile griu se ridică la 64.000 lei (socotindu-se cîte 16 lei la chila de griu), costul treieratului cu cele două mașini (care au un randament de 56 chile în 14 ore) a 4 200 chile griu ajunge numai la 7 800 lei (adică 1 leu și 24 parale la chila de griu)⁴⁶. Adăugîndu-se la această sumă 49.000 lei reprezentînd cheltuielile făcute cu achiziționarea a două mașini de treierat (cîte 400 galbeni fiecare) și instalarea lor într-un hambar special construit, se constată că încă din primul an acestea și-au amortizat investițiile, dînd și un câștig de 7 200 lei proprietarului. În plus, re-marca Sacchetti, pe lângă faptul că treieratul se poate desfășura într-un timp mai scurt, indiferent de situația atmosferică, avantajele folosirii mașinilor față de metoda tradițională constau și în obținerea unui griu curat (sporindu-i valoarea cu cel puțin 10%), în recuperarea pierderilor ce se ridicau la un procentaj de 15%, în cazul treieratului cu

⁴² Pentru a justifica noul împrumut, adresîndu-se la 2 aprilie 1842 lui Mihai Sturza, N. Suțu arăta că „după socotelile controlicești, lucrările acestei fabrici pe lunile ghenar și februar au vădit că cheltuielile au covîrșit venitu, însă luîndu-să în bagare de samă greutatea ci să ivesc la pornire unii asămîne lucră-i și, mai ales, trebuința ci au urmat di a să fabricui și a să găti mai întii uneltile ci au a sluji la înaintire lucrului și, pe lângă aceasta, pregătire neîndeplinită încă a două mașini de treierat... ar fi potrivit... a nu să lăsa în părăsiri on obiect ci făgăduiește cele mai priincioasi rezultaturi pentru industria țării (Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 62).

⁴³ *Ibidem*. Cf. L. Boicu, *op. cit.*, p. 225.

⁴⁴ Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 16: „Spicuitorul moldo-român”, octombrie-decembrie, 1841, p. 158. Într-o publicație din acea vreme se menționează că unii proprietari de moșii ar fi comandat ~~tre~~ mașini de treierat, care „sînt acum în lucru” la „fabrica” condusă de Sacchetti („Calendar pentru poporul românesc pe anul 1843”, Cantora „Foi satești”, Iași, 1843, p. 86).

⁴⁵ Jules Sacchetti, *Privire asupra mașinilor de bătut griul, asupra intrerbas țării și folosurilor ce proprietarii pot căpăta*, Cantora „Foi satești”, Iași 1841, 19 p.+2 planșe.

⁴⁶ Nu 1 leu și 34 parale cum, din eroare, apare în broșura citată *ibidem* (p. 11).

animale, iar pazele, rămânând întregi, puteau fi folosite la furajarea animalelor⁴⁷. În aceeași broșură Sacchetti a înșirat, alături de altele⁴⁸, o înfrumusețată gamă de unelte și mașini agricole, prețurile la care acestea puteau fi comandate, menționând că întreprinderea își asumă obligația de a asigura instalarea, buna funcționare și instruirea personalului ce va deservi mașinile achiziționate, prin mecanicul Hoffmann, cumpărătorul suportând cheltuielile de deplasare ale acestuia și diurna de un galben pe zi⁴⁹. Între tipurile de mașini și unelte agricole pe care „fabrica” din Păcurari le putea executa au figurat: mașini de treierat cu toate accesoriile lor, purtate de 4, 6 sau 8 cai (la prețurile de 285, 350 și, respectiv, 400 galbeni), mori cu unul sau mai mulți cilindri (între 100 și 150 galbeni), site de diferite dimensiuni pentru făină picuită (între 25 și 60 galbeni), vînturători (preț unitar 20 galbeni), mașini de selecționat și curățat grâu (între 50 și 150 galbeni), pluguri din „fer vîrșat” (10 galbeni unul), grape de diferite dimensiuni (între 8 și 12 galbeni), prășitoare (între 7 și 12 galbeni), diverse mașini de semănat (între 8 și 50 galbeni), mașini de tocat paie, sfeclă sau cartofi (între 17 și 30 galbeni), instalație pentru fabricat ulei (între 300 și 600 galbeni), teascuri pentru vin (între 40 și 150 galbeni) ș.a.⁵⁰. Trecînd peste aspectul strict publicitar a broșurei amintite, nu avem nici un motiv să ne îndoim — dacă avem în vedere mijloacele tehnice din dotare și personalul calificat — asupra posibilităților fabricării la întreprinderea societății pe acțiuni a mașinilor destinate agriculturii sau altor sectoare de activitate economică.

Ar fi fost interesant să cunoaștem și numărul lucrătorilor, care, sub îndrumarea celor doi maeștri aduși din străinătate, urmau să se califice la locul de muncă. Angajarea lor este certă și atestată nu numai de mențiunile făcute de Sacchetti atunci cînd se referă la necesitatea achitării salariilor lucrătorilor, fără însă a preciza numărul lor⁵¹, dar, logic, și de numeroasele scule și utilaje din dotarea „fabricii”, a căror minuire presupunea prezența unei forțe de muncă ce nu se putea limita numai la doi oameni. Apoi, în ciuda inexistenței oricăror referiri, nu ne îndoim de faptul că nu puteau să lipsească lucrătorii tîmplari, indispensabili întreprinderii pentru executarea părților lemnoase ale mașinilor și uneltelor agricole, lucrători care, desigur, au fost recrutați din rîndul meșterilor locali.

La scurtă vreme de la intrarea în funcțiune a „fabricii”, procesul de producție avea să fie tot mai mult stînjinit de lipsa mijloacelor financiare, cheltuielile pentru executarea primelor unelte și mașini agri-

⁴⁷ Jules Sacchetti, *loc. cit.*, p. 11.

⁴⁸ Fierăstraie acționate de forța apei sau folosind sistemul manevrei (între 250 și 500 galbeni), ferăstraie circulare (între 70 și 140 galbeni), separator pentru unt (între 4 și 10 galbeni), balanțe zecimale de 500 ocale (între 35 și 45 galbeni), de 1000 ocale (56 galbeni) și 7000 ocale (250 galbeni), „cuhne de fer” prevăzută cu trei cuptoare și rezervor pentru apă (între 60 și 120 galbeni), teascuri tipografice etc. (*Ibidem*, p. 17, 19).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 19.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 17, 19.

⁵¹ Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 60, 64

role covârșind încasările realizate din vânzarea lor. După cum rezultă însă și din unele afirmații ale lui Sacchetti, această situație a fost generată și de alte cauze. În primul rând, nedepunerea din partea a patru acționari (logofătul C. Sturza și vistiernicii Gh. Ghica, Al. Sturza și Gh. Radu) a sumei corespunzătoare acțiunilor ridicate de ei (în total 200 galbeni). În protestul din 23 mai 1842⁵² trimis președintelui societății, N. Suțu, Sacchetti îi prevenea, cu un ton amenințător, că este pe cale de a suspenda activitatea „fabricii” din cauza neachitării la termen a acțiunilor amintite și că, în consecință, a intervenit la consulul Franței la Iași⁵³ pentru a numi o comisie ce urma să constate situația întreprinderii în momentul în care aceasta va fi închisă⁵⁴. În al doilea rând, deficitul financiar al „fabriicii” s-a datorat lipsei unei clientele sigure pentru uneltele și mașinile agricole executate, ceea ce l-a determinat pe Sacchetti să limiteze fabricarea lor numai pentru a onora comenzile ferme⁵⁵. Nici această măsură, nici intervenția lui Huber, consulul Franței la Iași, pe lângă cei patru societari pentru a-și achita acțiunile lor nu au avut darul să amelioreze situația falimentară în care se găsea întreprinderea. La 12 iunie 1842, Huber scria lui N. Suțu⁵⁶, între altele, că lucrătorii l-au reclamat pe Sacchetti întrucât acesta nu le-a achitat salariile pe ultimile două săptămîni, fiind nevoit să suspende temporar activitatea „fabriicii”, în speranța că i se vor oferi noi posibilități pentru ca, ulterior, procesul de producție să poată fi continuat. Totodată, lui N. Suțu, i-a fost remis, în copie, procesul-verbal redactat la 10 iunie de o comisie formată din Huber, inginerul de mine Hommaire de Hell și dragomanul consulatului francez, Zelinschi, care, deplasindu-se la fața locului, luase act de situația în care se afla întreprinderea⁵⁷. Cu acest prilej s-a constatat că au fost vîndute pînă la acea dată mașini și unelte agricole, precum și alte obiecte din fier, în valoare totală de 700 galbeni, între care : o mașină de treierat cu manejul ei și cu dispozitiv pentru separarea boabelor de pleavă, cumpărată cu 285 galbeni⁵⁸ de hatmanul Alecu Roset Roznovanu și instalată la moșia sa Slobozia-Zorleni din ținutul Tutova⁵⁹, două vînturători (cite

⁵² Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 14.

⁵³ Fiind supus francez, Sacchetti s-a grăbit să apeleze la serviciile lui Huber, mai ales că, la 8 iunie, maiorul Bran a raportat lui N. Suțu faptul că directorul girant al „fabriicii”, a refuzat, în repetate rînduri, să-i prezinte actele de venituri și cheltuieli, punindu-l în imposibilitatea de a face „regularisire și revedeție socotelilor fabricii, potrivit instrucțiunilor...” (*Ibidem*, f. 13).

⁵⁴ Cu cei 200 de galbeni odată încasați, Sacchetti se angaja ca, în mai puțin de două luni, „fabrica” să realizeze un capital de 600 galbeni (*Ibidem*, f. 14).

⁵⁵ *Ibidem*, f. 15.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 15, 23.

⁵⁷ Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 16.

⁵⁸ Nu 300 galbeni cum este menționat în procesul-verbal. În statistica din 1842, la moșia Slobozia-Zorleni, a fost înregistrată o „fabrică de treierat griu”, care nu era altceva decît mașina de treierat, cumpărată de proprietarul moșiei (Idem, fond Departamentul de Interne al Moldovei, tr. 1772, op. 2020, dosar 1933, f. 31).

⁵⁹ La 22 august 1842, Alecu Roset Roznovanu, somat de Vistieria Moldovei să depună 300 galbeni în contul celor 1500 galbeni datorați de societatea pe acțiuni, a făcut cunoscut acestuia că a cumpărat mașina de treierat și accesoriile ei

20 galbeni fiecare) achiziționate de hatmanul Alecu Aslan și comisarul Iorgu Razu. Urmău să mai fie valorificate : o mașină de treierat⁶⁰, două prășitoare tractate de câte un cal (12 galbeni), o balanță decimă (30 galbeni), cuie, încuietori și alte obiecte în valoare de 20 galbeni⁶¹, toate executate la comandă, pentru care Sacchetti nu a primit decît un avans de 48 lei pentru cele două prășitoare, pe cînd salariile datorate lucrătorilor pînă la 1 iunie — se specifică în procesul-verbal — totalizau 6 712 lei, sumă ce ar fi putut fi acoperită de cele patru acțiuni rămase încă neonorate⁶².

Luînd cunoștință de situația delicată în care ajunsese întreprinderea societății pe acțiuni și îngrijorat de soarta împrumutului celor 1 500 galbeni, Departamentul de Finanțe al Moldovei a propus Sfatului Administrativ, la 25 iunie 1842, să fie însărcinată o comisie pentru a constata dacă „are fabrica mijloacele cuvenite a înainta lucrare și, la întimplare di a nu mai fi în stare a urma lucru, să-s iei măsurile cuvenite pentru siguripsire banilor haznelii”⁶³. Alcătuită din colonelul Nicolai Mavrocordat — aga orașului Iași — maiorul Gheorgheș Carp — președintele Eforiei Iași — postelnicul Ilie Cogălniceanu — controlorul statului, comisia⁶⁴ a raportat Sfatului Administrativ la 15 septembrie, că nu a putut să-și îndeplinească misiunea, întrucît reprezentantul desemnat de consulatul Franței, în persoana lui Hommaire de Hell, ce trebuia să asiste la lucrări, se afla la Galați „în oareșari trebuinți a cîrmuirii”⁶⁵. Nu posedăm nici o informație documentară dacă pînă în cele din urmă, această comisie s-a achitat de sarcinile încredințate. Judecînd însă lucrurile după cele ce au urmat, sîntem îndințați să credem că activitatea ei s-a limitat numai la raportul citat mai sus⁶⁶.

cu 283 galbeni, din care 8 galbeni au fost dați mecanicului Hoffmann pentru instalare. Din această sumă, Alecu Roset Roznovanu a dat 100 de galbeni lui Sacchetti, iar restul i-a îmîinat logofătului C. Conachi, căruia Sacchetti îi era dator (Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 19).

⁶⁰ Costache Conachi intenționa și el să cumpere o mașină de treierat, căci, în scrisoarea din 5 septembrie 1842, întreba pe un oarecare Ștefanache : „Chetrarii cred că s-ar fi apucat acum di ziditul binălii di trierat, a cărie zidiri (dacă nu voi fi însămnat în enstrucții) trebuie să să facă de o cărămidă și giurăte umplutul la mijloc, adică pe cit s-au zidit zidul di la ograda ace din gios dinspre Ochisăști”. Nu posedăm informații dacă Conachi a achiziționat mașina de treierat pe care plănuia să o instaleze pe moșii: sa Țigănești din ținutul Tecuci (Idem, Colecția documente, CCXXXVII/67). Menționăm că data de an a scrisorii din 5 septembrie am precizat-o ținînd cont de o altă scrisoare a lui Conachi, din 27 martie 1842, prin care cerea omului său de încredere de la Iași, clucerul Di-mătrie Burduja, să-i trimită niște pietrari și stoleri, „protimisind însă a veni mai de grabă stolerii decît chetrarii, pentru că, după frigurile ce urmează noapte, a zidi va fi chip mai pi urmă” (Ibidem, CCXXXVII/34).

⁶¹ Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 16.

⁶² Ibidem, f. 16 v.

⁶³ Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1036, f. 14.

⁶⁴ Numită de Secretariatul de Stat la 7 iulie 1842 (Ibidem, f. 17).

⁶⁵ Ibidem, f. 26.

⁶⁶ Prin nota din 1 octombrie, Secretariatul de Stat a cerut comisiei să-și amîne lucrările pînă la întoarcerea lui Hommaire de Hell (Ibidem, f. 28).

La sfârșitul anului 1842 Sacchetti era convins că „fabrica“ de unelte și mașini agricole a societății pe acțiuni nu mai poate fi salvată din pragul falimentului. Această situație aducând-o la cunoștința lui Mihai Sturza, concomitent, Sacchetti a depus la Departamentul de Finanțe al Moldovei și două liste ale inventarului întreprinderii⁶⁷. În același timp, după achitarea drepturilor bănești, au fost concediați și cei doi maeștri aduși din străinătate. Din chitanțele iscălite de aceștia la 24 decembrie 1842, rezultă că Ulric Hoffmann a încasat 8 925 lei (7 425 lei salariul pe nouă luni și 1 500 lei, reprezentând cheltuielile de întreținere pe șase luni), iar Jean Knoll a primit 5 208 lei (3 708 lei retribuția ce i se cuvenea pe nouă luni și 1 500 lei indemnizația de întreținere pentru șase luni)⁶⁸. Aceasta ne îndreptățește să afirmăm faptul că, pe de o parte, nu s-a procedat la o reziliere a contractelor celor doi specialiști, ce ar fi atras după sine despăgubirea fiecăruia dintre ei cu suma de 3 000 franci, iar pe de altă parte, că „fabrica“ dirijată de Sacchetti a lucrat pînă la finele anului 1842, probabil cu intermitențe, în funcție de comenzile primite.

Cele două liste cuprinzînd uneltele și materialele aflate în dotarea întreprinderii, precum și prețurile fixate de Sacchetti, au fost expediate de Secretariatul de Stat. Epitropiei Învățăturilor Publice⁶⁹ cu indicația să achiziționeze cel puțin parte din ele și să reflecteze dacă Hoffmann și Knoll nu vor putea fi angajați la Școala de arte și meserii din Iași. Lipsa fondurilor, probabil, a determinat Epitropia să înapoieze, la 27 februarie 1843, listele amintite, însoțite de mențiunea că nu a putut face „nici o lucrare“⁷⁰.

Pentru conturarea mai exactă a profilului primei „fabrioi“ de mașini și unelte agricole din Moldova, precum și a posibilităților sale de producție, ar fi fost deosebit de important să posedăm aceste liste. După toate investigațiile, nu am reușit să le depistăm. De altfel, explicația insuccesului nostru se află chiar pe adresa de răspuns a Epitropiei Învățăturilor Publice, într-o notiță semnată de Sacchetti, formulată în folul următor: „J'ai reçu les pièces A et B de la Postelnitzie. Yassy, le 3 mai 1843“⁷¹.

Se cuvine să ne referim, în câteva rînduri, și la unele încercări de a salva această întreprindere, care însă, nu aveau să fie încununate de succes. Astfel, Huber, consulul Franței la Iași, într-un expozeu trimis domnitorului, între altele, a sugerat ca guvernul să treacă „fabrica“ sub administrația statului, fixîndu-i lui Sacchetti o pensie viageră de 300 galbeni pe an, sau o indemnizație de angajat⁷². Propunerea nu a fost însă reținută de ocîrmuirea Moldovei.

⁶⁷ Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1063, f. 30.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 38—39.

⁶⁹ Arh. St. București, Ministerul Cultelor și Instrucții Publice, dosar 318/1837, f. 17.

⁷⁰ Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1036, f. 50.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, f. 33.

În speranța că terenul nu este încă pierdut, la 7 februarie 1843, Sfatul Administrativ s-a adresat lui Mihai Sturza, atrăgându-i atenția asupra însemnătății pentru economia țării a existenței unei „fabrici” de unelte și mașini agricole și a invocat, spre exemplificare, rezultatele peste așteptări date de mașina de treierat instalată pe moșia Slobozia-Zorleni. Cum împrumutul acordat, de Vistierie „nu s-ar pute aplica” din parte cîrmuirii decît asupra totalului fabricii și a uneltelor aflătoare intrinseca, oare i-ar răpi și ce mai de pe urmă puțință a să rădica din căderea în care este aruncată, Sfatul Administrativ a fost de părere, iar domnitorul s-a declarat de acord, să nu mai fie cîeruți cei 1500 galbeni, urmînd ca Sacchetti „să ție această fabrică cu mijloace ce ș-ar închipui”⁷³.

Și logofătul C. Conachi, deși nu se afla în acel timp în cele mai bune relații cu Sacchetti⁷⁴, ca unul din membrii fondatori ai societății pe acțiuni a încercat să redreseze situația în care ajunsese întreprinderea. Intenția lui de a cumpăra o cantitate relativ mare de fier, 5 000 ocale, probabil de la Iacobenii, nu o putem pune în legătură decît cu o comandă substanțială pe care a plănuvit-o să o facă „fabricii” din Iași⁷⁵. Acțiunea temerară a lui C. Conachi avea să rămînă, pînă în cele din urmă, în faza de proiect, căci, în acest sens, documentele nu ne mai dezvăluiesc nimic.

Astfel, după o scurtă existență, cu rezultate promițătoare, prima „fabrică” pentru mașini și unelte agricole din Moldova, sufocată de lipsuri financiare, și-a închis porțile. Care a fost soarta inventarului ei, nu știm. Materialele arhivistice cercetate nu ne-au mai furnizat nici o informație. Înclinăm să credem că uneltele din dotarea ei, ca și cele cîteva mașini agricole nevalorificate, au fost vindute la diferiți solicitanți ocazionali⁷⁶. În ceea ce privește însă clădirile construite de Sacchetti pe terenul din Păcurari, unele informații ne dezvăluiesc că acesta, împărțit în două, împreună cu „binalele” aferente, a fost vîndut, în 1843,

⁷³ Rezoluția pusă de Mihai Sturza pe raportul Sfatului Administrativ suna în felul următor: „Deși numitul (Sacchetti — n.a.) nu au fost îndrituit a cere vreo despăgubire de la ocîrmuire, dar fiindcă o asemenea fabrică este de un folos netăgăduit pentru gospodăria pămîntească, să încuviințează socotința Sfatului” (Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1036, f. 46).

⁷⁴ Idem, Colecția documente, DXVII/56.

⁷⁵ La 20 mai 1843, C. Conachi scria clucerului D. Burduja următoarele: „Scrie din partea d-tale lui Haim, prin poștă, că den poronca me să vorbească acolo la fabrică, unde se face ferul, pentru cinci mii ocă fer de cel mai bun, carili să mi-l aducă pînă la graniță, sau și pînă la Eși; cu ce preț poate să-mi lase cîntarul, pentru că imi trebuiește aice la fabrică (subl. a.). Însă ferul cel mai bun” (Arh. St. București, Achiziții noi, CCLXXXII/18, f. 1 v).

⁷⁶ În „Albina românească”, an. XV (1843), nr. 74 din 13 septembrie, p. 296, a apărut o înștiințare prin care erau scoase la loterie, sub „chezăția” lui Alexa Hioti — negustor din Iași — patru mori mecanice cu cilindri și o „mașină mare pentru curățat griul”. Ținînd cont de privilegiul exclusiv pe care-l primise Sacchetti, acestea nu puteau proveni decît de la „fabrica” condusă de el. Tragera urma să aibă loc la 1 ianuarie 1844, fiind emise un număr de 340 bilete, a 2 galbeni fiecare. Subliniem că, în același anunț, se specifica faptul că în magazia lui Alexa Hioti mai existau și alte unelte sau mașini agricole, putînd fi văzute de cei amatori să le cumpere.

unui oarecare Pelie, supus francez, precum și negustorului Constantin Dassiady ⁷⁷.

Din cele relatate reiese cu prisosință, credem, că deși am folosit în mod frecvent noțiunea de „fabrică” — denumire atribuită, de altfel, de contemporani — întreprinderea societății pe acțiuni nu a fost altceva decît o manufactură de tip capitalist ⁷⁸. Modul de organizare, în două ateliere sau secții interdependente prin natura procesului de producție, ca și mașinile din dotarea ei (strungul de fier — „tour en fer” — cup-torul de topit metale, instalația de fabricat cuie), ce au reclamat o forță de muncă calificată și, alături de acestea, angajarea unor lucrători pentru a fi și instruiți la locul de muncă, ne îndreptătesc să facem afirmația de mai sus.

Asupra unora dintre cauzele care au contribuit la eșecul întreprinderii societății pe acțiuni s-a oprit și Ion Ionescu de la Brad. Redusa publicitate, „răceala” contemporanilor care a făcut să scadă continuu „mercurul din termometrul speculației”, generată, mai ales, de lipsa unor elementare cunoștințe agrotehnice teoretice și, în special, practice, au dus la „nenorocitul sfîrșit a unui asemenea așezămînt, ce nu lasă decît o tristă lecție”. Căci, se întreba pe drept cuvînt Ion Ionescu de la Brad, „ce putem să așteptăm de la o mașină agricolă dacă n-avem oameni care să știe a se sluji cu dînsa? Ce folos pot aduce niște povă-tuiri teoretice, cînd ele nu sînt sprijinite de cercări pipăite de toți?” ⁷⁹.

Eșecul întreprinderii pentru fabricarea mașinilor și uneltelor agricole, prima de acest gen din Moldova — după cum a afirmat și N. Suțu ⁸⁰ — își găsește explicația principală în atitudinea de circumspecție — cu unele mici excepții, după cum am văzut — a marilor proprietari și arendași față de noutățile tehnice din agricultură, care presupuneau atît investiții substanțiale, cît și existența mîinii de lucru calificată pentru folosirea mașinilor agricole. Cum însă modul de producție, cu toate elementele sale suprastructurale, oferea încă stăpînilor și arendașilor de moșii din Moldova, în deceniile IV și V ale secolului al XIX-lea, suficiente garanții și posibilități de a-și mări, cu eforturi financiare minime, rentabilitatea proprietăților pe seama înăspriirii exploatarei țărănimii clăcașe, a determinat acea „răceală” și neîncredere față de produsele „fabricii” din Iași ⁸¹.

⁷⁷ Din zăpîsul redactat de Sacchetti la 25 mai 1843 constatăm că terenul cumpărat în 1841 de la Neculai Cantacuzino cu 700 galbeni, a fost vîndut lui Dassiady cu 1400 galbeni! Cum însă acesta achitase un împrumut de 800 galbeni contractat de Sacchetti la 26 octombrie 1841, — desigur tot prin interesele „fabricii” — de la vornicul Dimitrie Mavrocordat, Dassiady a mai adăugat doar diferența de 600 galbeni (Arh. St. Iași, fond tribunalul Iași, secția a II-a, tr. 1775, op. 2024, dosar 838, f. 23—27).

⁷⁸ L. Boicu, *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, an. XI (1960), fasc. 1, p. 127—137.

⁷⁹ I. Ionescu de la Brad, *Îmbunătățiri în agricultura noastră*, în „Foale științifică și literară”, an. I (1844), nr. 11 din 19 martie, p. 83.

⁸⁰ Arh. St. Iași, tr. 1423, op. 1619, dosar 272, f. 59 v.

⁸¹ Deși într-un articol publicat în „Albina românească”, an. XIX (1847), nr. 77 din 28 septembrie, p. 322, nota 8, se afirma că „fabrica” a fost mutată lîngă Bîrlad și, devenind proprietatea unui boier, „înflorește și produce mașini bune”, credem că este vorba de o confuzie. La moșia hatmanului Alecu Roset Roznovanu, Slobozia — Zorleni, de lîngă Bîrlad, a fost instalată — ce e drept — o mașină

LA PREMIÈRE ENTREPRISE DE MOLDAVIE SE DESTINANT À LA FABRICATION DES OUTILS ET DES MACHINES AGRICOLES

R é s u m é

Dans les circonstances de l'orientation définitive de l'agriculture moldave vers la production des céréales destinées au marché européen, surtout après 1829, l'emploi d'outils perfectionnés assurant un rendement plus élevé est devenu une nécessité de premier ordre.

Le problème de la dotation de l'agriculture avec des moyens de production pouvant permettre une productivité accrue s'est trouvé dans l'attention du gouvernement moldave. C'est ainsi que s'explique l'encouragement qu'il a donné à certaines initiatives privées — dont la première a appartenu à Jules Sacchetti.

L'étude présente, fondée sur des données en grande partie inédites, s'occupe justement de cette téméraire initiative.

Originaire de Dijon, Jules Sacchetti semble être venu en Moldavie au début des années trente du siècle passé. Encouragé par les résultats obtenus par les moulins à cylindres qu'il avait fait venir à grands frais de France et qu'il avait installés à Iassy, Sacchetti, — stimulé sans doute par la perspective des bénéfices, a obtenu du gouvernement moldave, en juin 1841, un privilège exclusif pour la fabrication de ces moulins et de plusieurs outils et machines agricoles. Avec l'appui de certaines personnes influentes dans l'administration du pays, Sacchetti a réussi à créer une société par actions; avec les fonds de laquelle il a fait construire les ateliers nécessaires, a commandé les machines-outils à Iacoben, Vienne, Leipzig, Sollingen, a embauché des ouvriers, dont deux contremaîtres venus de France et d'Autriche et, au début de l'année 1842, l'entreprise pour la fabrication des outils et des machines agricoles de Iassy a commencé à produire.

Mais, à cause des difficultés financières qui n'ont pas tardé à se montrer, et après avoir fabriqué toutefois quelques batteuses de blé, quelques trieuses de grains et un certain nombre de charrues cette manufacture de type capitaliste a dû fermer ses portes vers la fin de l'année 1842. La principale explication de l'échec a été le manque de débouchés constants, situation engendrée par la persistance (à quelques exceptions près) d'une attitude très circonspecte des grands propriétaires et des grands métayers face à l'introduction des nouveautés techniques dans l'agriculture, ce qui impliquait des investissements substantiels et l'existence d'une main d'œuvre qualifiée pour le maniement des machines agricoles; c'est pourquoi ils préféraient accroître la rentabilité de leurs domaines par d'autres moyens, dont surtout l'exploitation accrue de la paysannerie asservie.

de treierat, care, în cartografia din 1842, a apărut sub denumirea de „fabrică de treierat”. Apoi, dacă într-adevăr, la 1847, ar fi existat o „fabrică” de unelte și mașini agricole lângă Bîrlad, nu se putea ca tocmai N. Suțu să nu amintească în cunoscuta sa lucrare, la capitolul privind *Situația industrială*, despre existența ei (N. Suțu, *Opere economice*, Editura științifică, București, 1937, p. 190 și urm.)